

tarih manzumesi Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa'nın, yazı ise Şeyhülislâm Veliiyüddin Efendi'nindir.

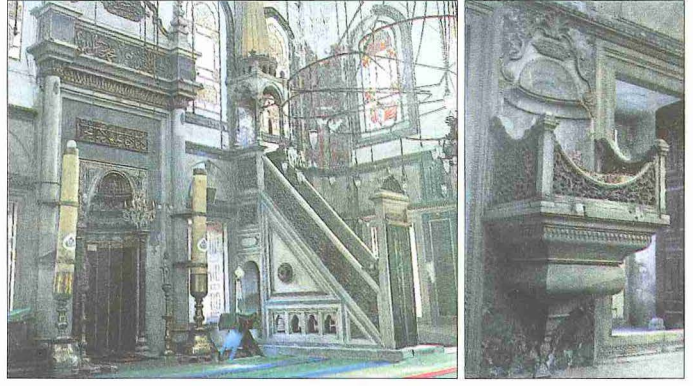
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki inşaat defterine (nr. 1137) göre inşaata 19 Receb 1171'de (29 Mart 1758) başlanarak 1174 Cemâziyelevveli sonlarında (Ocak 1761) bitirilmiştir. Bina emini ise Beykoz'daki meşhur çeşmeyi yaptıran İshak Ağa'dır. Yine Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki 1172 (1758-59) tarihli bir belgeden (nr. 5466), caminin yerinde evvelce Ayazma Sarayı ve bahçesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Başka bir arşiv belgesinden ise 1740'ta Ayazma Sarayı'nın iyi durumda olduğu ve tamir edilerek İran elçisinin ikametine tahsis edildiği öğrenilmektedir. Camiye vakıf olarak bir hamam ile birçok dükkân ve han yaptırılmış, ayrıca cami, hamam ve avluya bitişik çeşmeye Bulgurlu'dan su getirilmişti. Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin yazdığına göre 1174 yılı Cemâziyelevvelinde (Ocak 1761) bir cuma günü Râgıb Paşa ve Veliiyüddin Efendi'nin hazır buldukları bir törenle ibadete açılmıştır. Cami birkaç defa tamir görmüş, yıkılan minaresi de iki defa yeniden yapılmıştır. Son yıllarda yine tamir edilmiştir.

Etrafı duvarla çevrili geniş bir avlu ortasında yer alan caminin son cemaat yerine yarım yuvarlak biçimli on basamak merdivenle çıkılır. Avlu kapıları üstünde celî hatla yazılmış âyet-i kerîmeler bulunmaktadır. Üç bölümlü olan son cemaat yerini takip eden esas mekân dikdörtgen planlı olup dört kemere oturan tek kubbe ile örtülmüştür. Caminin sol tarafına bitişik bir hünkâr köşkü var-

Ayazma Camii - Üsküdar / İstanbul

Ayazma
Camii'nin
minberi,
mihrabı ve
zengin
taş işçiliğine
sahip
mermer
vaaz
kürsüsü

dır. Sokak tarafında taş konsollara oturan bir çıkması bulunan bu kasır, sütunlar üzerine oturan iki katlı galeri ile caminin hünkâr mahfeline bağlanmıştır. İçeride sütunlar üzerinde bulunan bu mahfel çok göz alıcı biçimde tezyin edilerek altın yaldızla yaldızlanmıştır. Geriye kalanlardan, iç duvarlarının önceleri İtalyan çinileri ile kaplı oldukları anlaşılmaktadır.

Ayazma Camii Avrupa sanat üslûplarının hâkim olduğu bir devirde yapılmış olmakla beraber, büyük kemerlerin içindeki pencerelerde Türk mimarisi özelliklerini taşıyan kemerler kullanılmıştır. Mihrap, minber ve kürsü mermer ve çeşitli renkli taşların ustalıkla birleştirilmesi suretiyle çok zengin ve gösterişli biçimde yapılmıştır. Bunlar Türk sanat geleneğine tamamen ters olmakla beraber göze hoş gelen bir ihtişama sahiptir. Kapı üstlerindeki yazıların Seyyid Abdullah adındaki bir hattatın kaleminden çıktığı, bazı renkli camlı alçı pencerelerdeki (revzen) yazıların ise Seyyid Mustafa tarafından yazıldığı imzalarından öğrenilmektedir.

Ayazma Camii'nin müştemilâtından olan sıbyan mektebi ile hamam ve vakkithâne yıkılmıştır. Önceleri cami yakınında inşa edilen vakıf dükkânlardan ise sadece bazı izler kalmıştır. Caminin duvarlarında küçük konsol çıkmaları üzerlerine oturan tam bir Türk köşkünün minyatür modeli biçiminde kuşevleri görülmektedir. Caminin hazîresinde ise saraya mensup pek çok kişinin mezarları bulunmaktadır. Geniş avluyu çevreleyen duvarın bir köşesinde mermerden büyük bir çeşme vardır. Kitâbesinden 1174'te (1761) cami ile birlikte yapıldığı anlaşılan bu çeşmenin manzum tarih kitâbesi şair Zihni'nindir. Alışılmamış bir biçimde olan bu çeşme, mermer bir cepheye yapıştırılmış dört köşe bir پایe şeklindedir. Alt kısmı taş ve tuğla,

üst pencere kısmı taş olan avlu duvarında açılan esas kapının önünde taş korukluklu iki taraflı rampa bulunuyordu.

Ayazma Camii, Türk mimarisinde artık yabancı üslûbun hâkim olduğu bir dönemin örneği olmakla beraber, normal ölçüleri aşan yüksekliği ve yapıldığı yerin topografik durumu ile bunu bir kat daha arttıran heybetli bir görünüme sahiptir. Marmara ve Boğaz'ın girişine hâkim oluşu ile şehrin Anadolu yakasına değişik bir güzellik kazandırdığı açıkça görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 189; Şem'dânîzâde, *Müri't-tevârih* (Aktepe), II/A, s. 39; *Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Kılavuzu*, İstanbul 1938, I, 48; Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, s. 9-10; a.m.f., *Üsküdar Tarihi*, I, 96-104; Doğan Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1954, s. 29; E. Hakkı Ayverdi, "Ayazma Camii", *İst.A*, III, 1505-1511.

SEMÂVİ EYİCE

AYB

(bk. AYIP).

AYBAŞI HALİ

(bk. HAYIZ).

AYBEG, Kutbüddin

(ö. 607/1210)

Delhi Sultanlığı'nın
kurucusu ve ilk hükümdarı
(1206-1210).

Aslen Türkistanlıdır. Küçük yaşta Nişâbur Kadısı Fahreddin Abdülaziz el-Küfi tarafından satın alınmış ve onun çocukları ile beraber tahsil ve terbiye görmüş, mükemmel bir süvari ve okçu olarak yetiştirilmiştir. Daha sonra Gazne'de Gurlular'dan Muizzüddin Muhammed'in sarayına intisap etti ve mezîyetleri sayesinde mîrâhur* ve nihayet üstadüddâr*lı-

ğa kadar yükseldi. 1192 Tarain meydan savaşından sonra melik unvanı ile nâibliğe tayin edildi. Hindistan'da ilk sahip olduğu iktâ* Kuhram ve Samana'dır. 1192-1203 yılları arasında ise Meerut, Ecmir, Delhi, Kol, Thankir, Gvalyör (Gwalior), Bedâün, Kannevc ve Nehrevâle'yi iktâları arasına kattı. Bu sırada İhtiyârüddin Muhammed Halac da Benâres, Bihâr, Bengal ve Batı Asam'ı Melik Aybeg adına fethetti.

Muizzî meliklerinin dört büyük şahsiyetinden biri olan Melik Aybeg, Sultan Muizzüddin'in ölümü üzerine "Kutbüddin" unvanıyla 25 Haziran 1206'da Lahor'da tahta çıktı. Gurlu hükümdarı Gıyâseddin Mahmud bu fiilî durumu tasdik ederek Kutbüddin'e sultan unvanını verdi ve saltanat âlameti olarak çetr* gönderdi. Onun zamanında sultanlığın sınırları Pencap'tan Bihâr'a, Keşmir'den Orta Hint yaylasına kadar genişlediği gibi ülkenin başşehri olan Delhi de bir kültür merkezi haline geldi. Tahtta bulunduğu sırada en tehlikeli rakipleri, aynı zamanda akrabaları olan Muizzî emîrleri Tâceddin Yıldız ve Nâsırüddin Kabâce idi. Mevcut durumu ilk olarak Tâceddin'in ihlâl etmesi üzerine Kutbüddin Aybeg süratle Lahor üzerine yürüyerek onu mağlûp etti ve Gazne'ye girdi. Ancak Tâceddin daha sonra Gazne'yi tekrar ele geçirdi (1208-1209). Kutbüddin Aybeg bundan bir müddet sonra da 4 Kasım 1210'da, çok hoşlandığı çevgân oyununu sırasında attan düşerek öldü ve Lahor'da toprağa verildi.

Aybeg sarsılmaz bir iradeye sahip güçlü bir kumandan, ordu ve halk tarafından çok sevilen bir devlet adamıydı. Çok güzel Kur'an okuduğu için "Kur'ân-hân" adıyla meşhur olmuştu. İslâmiyet'in Hindistan'da yayılması için büyük gayret sarfetmişti. Şair ve yazarları himaye eden Aybeg imar faaliyetlerine de önem vermiş, başta eşsiz bir mimari âbide olan Kutup Mînâr'ın birinci katı ve Mescid-i Cuma olmak üzere çok sayıda cami ve

dinî müessese yaptırmıştır. Fahreddin Mübârek Şah ve Hasan-ı Nizâmî eserlerini onun zamanında yazmışlardır. Her iki eser de ilk Delhi Türk Sultanlığı'nın kültür durumuna ait örnekleri teşkil etmektedir. Aybeg adına basılmış olan bazı bakır sikkeler Delhi Müzesi'nde, gümüş sikkeler de Lahor'daki Central Museum'da bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* (nşr. Abdülhay Habîbî), Kâbil 1328 hş./1949, I, 413-418; Abdülkâdir el-Bedâünî, *Müntehabü't-tevârîh* (nşr. ve trc. G. S. A. Ranking v.dğr.), Delhi 1986, I, 77-79; M. A. Ahmad, *Political History and Institutions of the Early Turkish Empire of Delhi (1206-1290 A.D.)*, Lahore 1949, s. 123-151; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 231-235; H. N. Wright, *The Coinage and Metrology of Sultâns of Dehli*, New Delhi 1974, s. 14-15; J. Agrawal, *Researches in Indian Epigraphy and Numismatics*, Delhi 1986, s. 126-127; K. A. Nizami, "The Early Turkish Sultans of Delhi", *CHIn*, V, 191-206; M. Fuad Köprülü, "Aybeg", *İA*, II, 58-60; H. C. Fanshawe, "Dehli", *İA*, III, 509-511; P. Jackson, "Kutb al-Din Aybak", *EJ*² (İng.), V, 546.

ENVER KONUKÇU

AYBETÜ'İ-HAKÂYIK

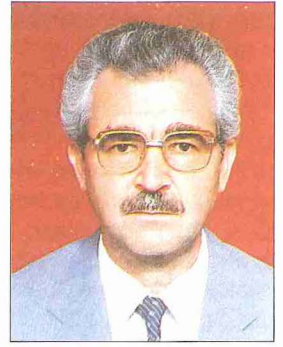
(bk. ATEBETÜ'İ-HAKÂYIK).

AYDEMİR, Abdullah

(1938-1991)

Tefsir alanında çalışmış bilim adamı.

28 Ekim 1938'de Eğridir'in Tepeli köyünde doğdu. İlkokulu burada bitirdi. İsparta İmam Hatip Okulu'nun (1958) ve İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nün (1963) ilk mezunlarındandır. Temmuz 1963'ten Ocak 1966'ya kadar Konya İmam Hatip Okulu'nda meslek dersleri öğretmenliği yaptı. Daha sonra Konya Yüksek İslâm Enstitüsü'nde M. Tayyib Okic'in yanında tefsir asistanı olarak çalışmaya başladı ve 1968'de yeterlilik tezini bitirip öğretim üyesi oldu. Askerlik görevini yaptıktan sonra Ekim 1970-Haziran 1975 tarihleri arasında Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü'nde tefsir öğretim üyeliği yaptı. 1974 yılında Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nde *Tefsirde İsrâiliyyât* adlı teziyle doktorasını tamamladı. Haziran 1975'te İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü tefsir öğretim üyeliğine nakledildi. Bu enstitünün Dokuz Eylül Üniversitesi içinde İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürülmesinden sonra da ölümüne kadar bu görevini sürdürdü. 1982'de yar-

Abdullah
Aydemir

dımcı doçent, 1986'da doçent oldu. Çalışkanlığı ve öğrencilerini yetiştirmedeki samimi gayretleri yanında ilmî araştırmaları ile de dikkati çeken Aydemir, geçirdiği bir kalp krizi sonunda 27 Şubat 1991'de İzmir'de vefat etti.

Eserleri. 1. *Tefsirde İsrâiliyyat* (Ankara 1979, 1981, 1985). Eserde yaratılışa, geçmiş milletlere, peygamberlere, ahirete ve diğer çeşitli konulara dair haberlerdeki İsrâiliyyat taranarak bir araya getirilmiş, bu tür haberlerin tefsirlere alınmasının mâzur görülmeyeceği, tefsirin mutlaka sahih rivayetlerin ışığında yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. 2. *Büyük Türk Bilgini Şeyhulislâm Ebussuud Efendi ve Tefsirdeki Metodu* (Ankara, ts.). 3. *Hız. Peygamber ve Sahâbenin Dilinden Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri* (İzmir 1981, 1991). 4. *Namazlarda Peygamberimizin Okuduğu Sureler ve Faziletleri* (İzmir 1982). 5. *Ebussuud Efendi* (Ankara 1989).

Diyanet Dergisi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *Nesil* ve *İslâm Medeniyeti* gibi süreli yayınlarda otuza yakın makalesi neşredilen, ayrıca *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ne on üç madde yazmış olan Aydemir'in "Peygamberler Hakkındaki Asılsız Rivayetler" ve "Mensuh Âyetler" adlarını taşıyan yayımlanmamış çalışmalarını bulunmaktadır.

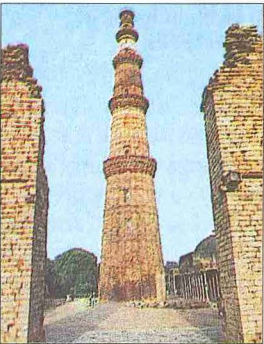
MUSTAFA ÇETİN

AYDERÜS

(اليدروس)

Yemen, Hindistan, Endonezya ve Mısır'da önemli dinî faaliyetlerde bulunan Hadramut asıllı bir aile.

"Şiddetle yakalama ve kuvvetle bastırma" mânasına gelen ayderüs, arslana verilen isimlerden biridir. Bu özellik dik-kate alınarak mânevî mertebesi yüksek olan bazı velîlere de "Ayderüs" denilmiş-

Kutbüddin
Aybeg
tarafından
yapıtılmış
olan
Kutup
Mînâr -
Delhi /
Hindistan